

Kravets N. P.

Ph.D., Associate Professor

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

**TEACHING INNOVATIVE TECHNOLOGIES ON LITERATURE CLASSES AND
FORMATION OF READING ACTIVITY SKILLS IN PUPILS WITH MENTAL
RETARDATION**

Кравець Н.П.

канд. пед. наук, доцент

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ ТА
ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ЧИТАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ
УЧНІВ**

The article is described with the psychological and methodological approaches to the problem of formation of text comprehension in pupils with mental retardation, in particular draws attention to the importance of understanding the procession analysis of the text. In modern science, the understanding of the mechanism is defined as the activity that is implemented in the plane of cognitive functions and contains procedural and efficient components. The author gives some examples of using teaching innovative technologies in this way.

Key words: *teaching innovative technologies, pupils with mental retardation, literature lesson.*

Автор описує застосування інноваційних технологій навчання на різних етапах вивчення твору на уроках літератури з метою формування умінь читацької діяльності у розумово відсталих учнів.

Ключові слова: *інноваційні технології навчання, розумово відсталі учні, твір, урок літератури, читацька діяльність.*

Сучасна система спеціальної освіти, зокрема й освіти розумово відсталих учнів, характеризується посиленням ролі інноваційних технологій навчання, адекватних рівню суспільних знань та з оглядом на входження України у світовий освітній простір. Завдяки інтерактивним технологіям навчання (ІТН) на уроках літератури розумово відсталі учні оволодівають усіма рівнями пізнання: сприймання, усвідомлення, застосування; відбувається розвиток і корекція пізнавальних процесів, зв'язного монологічного й діалогічного мовлення, формування інтересу до читання літератури, оволодіння уміньми й навичками читацької діяльності. Інтерактивне навчання базується на основі положень особистісно орієнтованого, технологічного, діяльнісного підходів, висвітлених у роботах В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі, Є.Льбіна, І. Беха, І. Зязюна, О. Хуторського та ін. За традиційного підходу до навчання на уроках літератури виникає ряд труднощів у роботі з розумово відсталими школярами: учні не виявляють бажання вступати в діалог, ніяковіють, не готові до обговорення теми заняття, соромляться відповідати. Порушення пізнавальних психічних процесів, обмежений словниковий запас не дозволяють зрозуміти сутність прочитаного та чітко висловлювати власні думки. Допмагають створити умови для засвоєння, систематизації, узагальнення й усвідомлення знань, продуктивної діяльності щодо їх використання інтерактивні методи навчання, які набувають широкої популярності завдяки залученню школярів до постійної творчості, сприяють розвитку та корекції інтелектуальних порушень, насамперед мислення і мовлення.

Проводячи експериментальне навчання, ми намагалися поєднати застосування діалогових, ігрових та комп'ютерних технологій з метою розвитку і корекції пізнавальних психічних процесів, усвідомлення сутності художніх творів, виховання учнів як активних читачів. Враховуючи зниження у розумово відсталих інтересу до читання літератури, обмеженість світогляду, зниження самостійності й критичності мислення, з метою корекції вказаних порушень ми запровадили діалогове навчання, виділивши завдання, доступні розумово відсталим підліткам, зважаючи на те, що «думка дитини на уроці-діалозі народжується як відповідь іншій людині, Співбесіднику [8, с. 111]».

Запроваджуючи діалогове навчання, виділили його спільні та специфічні види й форми, доступні розумово відсталим учням, оскільки передбачалася спільна співпраця учнів

з учителем, один з одним. До спільних віднесли відповіді на евристично спрямовані запитання, що стосуються епізодів твору, бесіду евристичного спрямування, виразне читання окремих епізодів-діалогів з наступним обговоренням, складання асоціативного куща, асоціативного ланцюжка (герої, події, наслідок), відгадування спеціальних загадок, виконання школярами творчих робіт: ілюстрування прочитаного, обговорення з наступною інсценізацією епізодів з прочитаних творів. Специфічні види діяльності склали обговорення назви твору, добір заголовку до твору, придумування власних запитань до твору. Проводячи діалогове навчання, зважали на висновок Г.Гадамера про те, що наріжним каменем теорії діалогізму є процес пізнання завдяки суб'єкт-об'єктним відносинам. Діалог відбувається шляхом впливу об'єкта на емоційну сферу суб'єкта, яка «спрямована на комунікацію [4]». Також керувалися думкою Ю.Борєєва про подолання завдяки навчальному діалогу на уроці літератури психологічного розриву між потребою поділитися своїми судженнями про прочитане, що внутрішньо властива читачам-підліткам, та ситуацією спілкування на уроці, у якій ця потреба може реалізуватися [3].

Враховуючи рекомендації вчених щодо значення літературних ігор (А.Аксьонова, Л.Вавіна, Н.Кравець, А.Мельник, А.Пасічник та ін.) і зважаючи на отримані результати досліджень, дійшли висновків, що виховати розумово відсталих учнів як активних читачів, скоригувати їхню читацьку діяльність допоможуть літературні ігри. Добираючи ігри, дотримувалися відповідних принципів: корекції, розвитку, діяльності, поєднання дидактичних та ігрових цілей, принципу комунікації.

Водночас застосовували комп'ютерні технології як додатковий набір можливостей корекції відхилень у розвитку школярів, оскільки для розумово відсталих комп'ютер виконує наступні функції: виступає як наочний посібник, як джерело навчальної інформації; дає можливість коригувати притаманні школярам порушення розвитку, розвивати зв'язне мовлення; контролювати хід і правильність виконання завдання та здійснювати самоконтроль виконуваної роботи; бути засобом діагностики знань школярів (комп'ютерне тестування); формувати естетичні смаки.

Інформаційні технології навчання застосовували залежно від етапів вивчення твору. На етапі підготовки до сприймання твору використовували завдання, що стосуються біографії, творчого шляху письменника, назви твору, запровадивши у процесі дослідного навчання чітку організацію різних видів діяльності школярів. Насамперед на кожному першому (пропедевтичному) уроці, знайомлячи учнів з біографією і творчістю автора, організовували уявне інтерв'ю школярів з письменником. Так семикласники провели уявне інтерв'ю з М.Стельмахом – автором повісті «Гуси-лебеді летять»: Коли вперше почали писати твори? Як називається Ваш перший твір? Про кого чи про що він? Водночас використали прийом «відстрочена відгадка», запропонувавши учням на початку уроку загадку, відгадку якої буде розкрито в ході уроку або на наступному уроці: «Чому повість так називається?» Щоб більш детально ознайомити учнів з біографією О. Довженка, використали презентацію уривків зі створених митцем кінофільмів, аудіозапису інтерв'ю з О. Довженком, висловлюваннями про нього в літературно-критичних статтях. Працюючи над назвою твору, враховували, що заголовок завжди спрямовує учня-читача на майбутнє читання, сприяє зосередженню уваги на героях чи персонажах твору, викликає інтерес до читання. Проте розумово відсталі учні не досить чітко диференціювали сутність понять «твір», «заголовок», «назва твору». Для кращого розуміння ними сутності вказаних понять та роль назви у творі, поряд із заголовком та уривком з твору на слайді запропонували графічну схему-модель: **назва > твір** з одночасним використанням допоміжних запитань: Про що можна дізнатися у творі, зважаючи на його назву (заголовок)? На що вказує назва: на час дії, місце дії, героя; на предмет, важливий для характеристики героя твору, на тему чи основну думку, виражену в творі? Для прикладу використали назви творів: «Хитрий півень», «Лев та Миша», «У панському саду», «Перед грозою» - 7 клас; «Захар Беркут», «Дорогою ціною», «Рідна мова в рідній школі», «Зачарована Десна», «Лось» - 8 клас; «Не гріє сонце на чужині», «Два сини», «До праці», «Білі акації будуть цвісти» – 9 клас. Актуалізуючи здобуті

учнями знання, поглиблюючи інтерес до творчості певного автора, застосували технологію «пригадай автора». Читаючи з екрану монітора завдання, школярі самостійно відповідали на них, наприклад: 1) Він був сином коваля, а став відомим українським письменником, вченим. (І. Франко). 2) У своїх творах він звеличував добрих, чесних, сміливих, лагідних, щедрих, порядних людей і засуджував жадібних, брехливих, улесливих, хитрих, лінивих людей, зображуючи їх у образах тварин. (Л. Глібов).

На етапі сприймання твору обговорювали портрети літературних героїв, початок твору. Розумово відсталим у зв'язку з бідністю словникового запасу (особливо відсутністю експресивної лексики), важко характеризувати образи героїв. Забування, інертність і косність нервових процесів, невміння переносити здобуті знання у нову ситуацію призводять до того, що учні без належної допомоги не в змозі визначити у творі головних і другорядних героїв, запам'ятати їхні імена. Часто за асоціацією розповідають про героїв з інших творів, доводячи «правильність» власної думки. З метою корекції недоліків розумової діяльності використали схему-модель **твір > герой**, звертаючи увагу школярів на статусно-рольову характеристику героїв з метою опанування їхньої сутності, індивідуалізації дійових осіб, визначення рольових особливостей: вікових, тендерних, родинно-родових, соціальних, суспільно-політичних. Для цього застосовували елементи дослідницького методу, зокрема разом з учнями досліджували, які ролі виконують герої та як вони себе у них проявляють. Школярі визначали, який характер і тип людини зобразив письменник, виявляли унікальність героя, його відмінність від інших персонажів. Так, семикласники визначали, які ролі поєднує в собі Галя – героїня повісті М. Стельмаха «Галя»: дівчина, дочка, господиня, кохана, захисниця, героїня. Використана презентація допомогла встановити трансформацію героїні в рамках однієї ролі, на яких етапах розвитку сюжету та під впливом чого це відбувається, до чого призводить. З метою розширення словникового запасу, розуміння сутності характеру героїв, їхніх вчинків і поведінки, вчили описувати образи. Для опису образу Галі запропонували наступні завдання: 1) Які слова використав письменник для опису образу Галі? 2) Як охарактеризував дочку батько? 3) Доведіть: Галя – смілива людина, добра, чи – ні. Водночас запропонували прочитати за ролями розмову батька з Галею і Петром.

Характеризуючи образ пані – героїні повісті Марка Вовчка «Інститутка», учні виконали ряд завдань: 1) Якими словами пані називала бабусю? Про що це свідчить? 2) Порівняйте, як бабуся ставилася до людей, а як – пані. 3) Хто з них добрий, милосердний, щедрий, а хто – злий, жорстокий, жадібний? Чому ви так вважаєте?

Розумово відсталі, як і всі діти, люблять фантазувати, жити у світі фантазії. Застосовавши прийом «фантастичне доповнення», запропонували учням подумати, як можна щасливо закінчити повісті: «Галя», «Інститутка».

Етап підготовки до аналізу твору передбачав завдання, що поєднували в собі аналітичні запитання і запитання евристичного спрямування, що відображали послідовність зображеного, характеристики вчинків героїв, їхні стосунки, поведінку, причинно-наслідкові зв'язки між зображеним. Зважаючи на важливість бесіди, зокрема бесіди евристичного спрямування, для опанування учнями змістом і усвідомлення смислу твору М. Чабанівського

«Вірний» проводили бесіду так, щоб школярі могли відповісти на запитання: чому?, для чого?, про що дізналися?, чому так сталося? і т. ін., водночас звертаючи увагу на розмову між Ігорем і Тимком: 1) Які слова використав письменник для характеристики героїв? 2) Чому Ігор виступив захисником цуцика? 3) Чому Тимко не хотів віддавати безкоштовно цуцика? Про що це свідчить? 4) Як змінилося ставлення батька до прохання сина? 5) Доведіть, що Вірний виправдав свою кличку. По закінченню бесіди запропонували учням створити усні портрети Ігоря і Тимка. Водночас, використали технологію «діаграма Вена». На слайді у спільному для обох кругів секторі було вписано однакові риси героїв, а в кругах – відмінні риси. Клас поділили на дві команди з присвоєнням назви кожній. Учням пропонували довести доцільність чи недоцільність пропонованих рис героїв і запропонувати власні характеристики. Учитель (експерт) доповнював, узагальнював, оцінював роботу груп, залучаючи учнів до колективного визначення групи-переможця. З метою перевірки

ставлення школярів до описаної в оповіданні події застосували прийом “мікрофон”, завдяки якому кожен висловлював власну думку: «Найбільше я хвилювався, коли ...», «З яким почуттям перегорнуто останню сторінку оповідання?».

Проводячи аналіз твору застосовували порівняльні таблиці різних описів, створювали порівняльні таблиці героїв, їхнього зовнішнього вигляду, мови, характеру, поведінки. Застосовавши схему-модель: **твір > герой > вчинки > позитивні (негативні)**, навчали учнів аналізувати вчинки героїв. Аналізуючи твір, як форму контролю навчальних досягнень учнів використовували тестовий контроль з огляду на те, що розумово відсталі підлітки знайомі з комп'ютером, працюють з ним у школі та вдома. Тести готували з дотриманням дидактичних принципів доступності, доцільності, наочності, науковості. Тестові завдання пропонували у відкритій чи закритій формах із запитаннями різного рівня труднощів. Завдання відкритої форми не містили підказок, змушували пригадувати вивчений матеріал, відтворювати його в пам'яті. Так, у 7 класі запропонували учням тест до повісті О. Гончара «Бригантина»: 1) Ім'я головного героя повісті О. Гончара «Бригантина» ... **Порфир**. 2) Село, в якому народився і жив герой ... **Комишанка**. 3) Імя товариша Кульбаки ... **Гена**. 4) Приз, який за перемогу у змаганні отримав герой ... **півень**. Для глибшого розуміння учнями опису природи після дощу, описаного О. Гончарем у повісті «Бригантина», використали прийом «порівняння творів двох мистецтв» – літератури й живопису, реалізувати який допомогла картина художника О. Макогона «Промінець сонечка після дощу».

На підсумковому етапі вивчення твору використовували завдання на зіставлення й порівняння сутності зображених подій, явищ, дискусії. Підсумковий етап давав можливість виявити міру засвоєння учнями змістової та смислової сторін твору, сприймання його сюжетної й композиційної єдності, диференціювати зображене, насамперед зображені події, героїв. Їхні вчинки. Прийом «акваріум», за якого учні працювали в групах, виконуючи запропоноване на слайді завдання, допоміг глибше усвідомити сутність твору Марка Вовчка «Козачка», послідовність зображених подій: Життя Олесі до заміжжя. Життя у заміжжі. Знущення й поневірвання. Останні роки життя Олесі.

Щоб учні краще зрозуміли сутність зображених у повісті подій, причинно-наслідкові зв'язки, провели дискусію на тему «Два світи – два життя» та використали прийом «коло думок». Учні розмірковували над тим, чому перемогло зло: Іван помирає. Синів забирають від Олесі. Олеся помирає від нестатків. Торжествує зло. Чи погоджуєтеся ви з такою думкою? Хто уособлює зло?

Інноваційні технології навчання допомагають вводити учнів у глибину твору, краще зрозуміти сутність зображених подій, вчинків, явищ. Завдяки ІТН розумово відсталі школярі оволодівають уміннями читацької діяльності, у них формується позитивна мотивація до читання художньої літератури, яка переходить в інтерес, учні поступово стають читацько-компетентними активними читачами.

Література:

1. Бореев Ю.Б. Эстетика. Теория литературы. Энциклопедический словарь терминов. /Ю.Б.Бореев. – М. : АСТ, Астраль, 2003. – 575 с.
2. Гадамер Ханс-Георг. Истина и метод. Основы философской герменевтики /Г.-Г. Гадамер; [общ. ред. и вступит. статья Б.Н. Бессонов, пер. с нем.]. – М.: Прогресс, 1989. – 700 с.
3. Кравець Н.П. Використання комп'ютерних технологій у процесі роботи розумово відсталих школярів із творами художньої літератури / Н.П. Кравець // Особлива дитина: навчання і виховання. 2014. – №1(69). – С. 28–37.
4. Кравець Н.П. Діалогові технології на уроках літератури та виховання розумово відсталих учнів як активних читачів / Н.П. Кравець // Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів: мат. Всеукр. Інтернет-конф. 28 жовтня 2015 р. // FOLIA COMENIANA – Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я.А. Коменського. – Умань : ФОП Жовтий, 2015. – С. 117–121.
5. Кравець Н.П. Літературні ігри і виховання розумово відсталих учнів як активних читачів / Н.П. Кравець // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць ; за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. – Вип.V. [в 2-х т.]. – Т. I. – Кам'янець-Подільський : ПП. Медобори, 2006, 2015. – 348 с. – С. 155–173.

6. Курганов С.Ю. Ребенок и взрослый в учебном диалоге: книга для учителя / С.Ю.Курганов. – М. : Просвещение, 1989. – 128 с.
7. Пометун О.І. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. – К. : Вид-во «А.С.К.», 2004. – 192 с.
8. Кравець Н.П. Евристичний метод на уроках літературного читання у роботі з розумово відсталими учнями / Н.П.Кравець // Корекційна та соціальна психологія і педагогіка : зб.наук.пр., 2012. – С. 139–148.
9. Петько Л.В. Англійська мова для студентів-психологів та дефектологів. Дидактичний матеріал для практичних занять та самостійної роботи студентів з іноземної мови зі спеціальностей: 6.010105 «Корекційна освіта (за нозологіями)», 6.030102 «Психологія», 6.030103 «Практична психологія»: навч. посібник для студентів, магістрантів, аспірантів. – К. : Талком, 2015. – 160 с.
10. Pet'ko L.V. Development of students' cognitive activity in foreign language teaching for professional purposes by using analogy method / Pet'ko L.V. / Actual problems of globalization: Collection of scientific articles. – Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2016. – P. 232–237. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11301>
11. Pet'ko Lyudmila. Teaching methods and the formation of professionally oriented foreign language learning environment in conditions of university / Lyudmila Pet'ko / Intellectual Archive. – 2016. – Volume 5. – No. 4 (July/August). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 73–87. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11084>
12. Kravets N. P. Reading book as effective means to the formation readers' skills of mentally retarded pupils / N.P. Kravets // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles. – Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. – P. 314– 317. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10884>